АВЕРСЭВ

Школьнікам, абітурыентам, навучэнцам

Г. І. Кулеш,
Г. К. Ціванова

Рэпетытар па беларускай мове

Фанетыка, арфаэпія і правапіс

Для падрыхтоўкі да цэнтралізаванага тэсціравання

Рэпетытар па беларускай мове

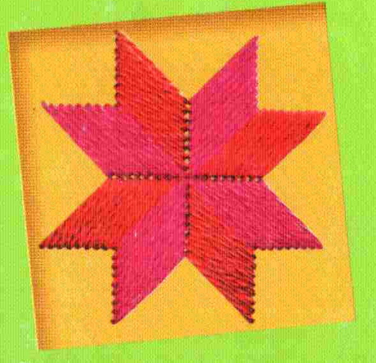

УДК 811.161.3(075.3)
ББК 81.2Беи-922
К90

Серыя заснавана ў 1999 годзе

Рэцэнзент
канд. філал. навук, дац. каф. беларус. мовазнаўства Беларус. дзярж. пед. ун-та імя Максіма Танка ***С. І. Фацеева***

Кулеш, Г. І.
К90 Рэпетытар па беларускай мове : фанетыка, арфаэпія і правапіс : для падрыхтоўкі да цэнтралізаванага тэсціравання / Г. І. Кулеш, Г. К. Ціванова. — Мінск : Аверсэў, 2008. — 128 с. — (Школьнікам, абітурыентам, навучэнцам).
ISBN 978-985-509-671-0.

Дапаможнік пабудаваны ў форме заняткаў, кожныя з якіх уключаюць тэарэтычны матэрыял і заданні для яго замацавання. Табліцы з правіламі і значная колькасць прыкладаў будуць спрыяць лепшаму засваенню тэорыі. Праверыць правільнасць выканання заданняў можна з дапамогай адказаў і падказак, змешчаных у дапаможніку.

Адрасуецца старшакласнікам і абітурыентам. Можа быць выкарыстаны настаўнікамі, студэнтамі і ўсімі, хто цікавіцца беларускай мовай.

УДК 811.161.3(075.3)
ББК 81.2Беи-922

Вучэбнае выданне

ШКОЛЬНІКАМ, АБІТУРЫЕНТАМ, НАВУЧЭНЦАМ

Кулеш Ганна Іванаўна
Ціванова Галіна Кузьмінічна

РЭПЕТЫТАР ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Фанетыка, арфаэпія і правапіс

Для падрыхтоўкі да цэнтралізаванага тэсціравання

Адказны за выпуск *Дз. Л. Дзямбоўскі*

Падпісана ў друк з гатовых дыяпазітываў 29.09.2008. Фармат 60×84 1/16.
Папера афсетная. Гарнітура «Petersburg». Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 7,44. Ул.-выд. арк. 5,35. Тыраж 5100 экз. Зак. 6851.

Пасведчанне № 08-33-0.294872
аб дзяржаўнай гігіенічнай рэгістрацыі прадукту ад 05.09.2006.

Таварыства з дадатковай адказнасцю «Аверсэў».
ЛИ № 02330/0150317 ад 09.07.2008. Кантактны тэлефон (017) 210-18-98.
E-mail: info@aversev.com; www.aversev.com
Вул. М. Багдановіча, 129а, 220123, Мінск.
Для пісьмаў: а/с 135, 220123, Мінск.

УПП «Віцебская абласная друкарня».
Вул. Шчарбакова-Набярэжная, 4, 210015, Віцебск.

ISBN 978-985-509-671-0

© Кулеш Г. І., Ціванова Г. К., 2008
© Афармленне. ТДА «Аверсэў», 2008

АД АЎТАРАЎ

Гэты дапаможнік, прызначаны для старшакласнікаў і абітурыентаў, змяшчае толькі частку школьнага курса па беларускай мове — матэрыялы па фанетыцы, арфаэпіі і правапісе. Астатнія раздзелы — марфалогія і правапіс; сінтаксіс і пунктуацыя; лексікалогія; словаўтварэнне; тэкст, культура мовы і стылістыка — выйдуць асобнымі кнігамі.

Значная ўвага ў дапаможніку ўдзелена тэмам, сцісла прадстаўленым у іншых дапаможніках такога кшталту, — націску і ўжыванню вялікай літары. Асноўныя заканамернасці пастаноўкі націску апісаны для кожнай самастойнай часціны мовы. Для асэнсаванага засваення навучэнцамі некаторых заканамернасцей выкарыстання вялікай і малой літары ў дадатку да дапаможніка прыводзіцца значэнне фразеалагізмаў, у склад якіх уваходзяць прыналежныя прыметнікі, утвораныя ад уласных назваў, а таксама кароткі спіс уласных імён, на базе якіх утварыліся агульныя назвы.

Кожныя заняткі ўключаюць тэарэтычны матэрыял і заданні для яго замацавання.

Засваенню тэарэтычнага матэрыялу дапамогуць табліцы і значная колькасць прыкладаў, якімі ілюструюцца правілы. Для лягчэйшага запамінання шматлікіх прыкладаў рэкамендуецца такі прыём мнемонікі, як складанне з імі звязнага тэксту.

Праверыць правільнасць выканання заданняў на замацаванне засвоенага матэрыялу можна з дапамогай адказаў і падказак, змешчаных у дапаможніку.

Пры збіранні ілюстрацыйнага матэрыялу аўтары сутыкнуліся з праблемай неаднолькавага напісання пэўнай колькасці слоў у розных слоўніках. Адзначаны разыходжанні і ў пастаноўцы націску. У такіх выпадках перавага аддадзена найбольш аўтарытэтнай лексікаграфічнай крыніцы — «Слоўніку беларускай мовы. Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтуацыя. Словазмяненне» пад рэдакцыяй М. В. Бірылы, падрыхтаванаму Інстытутам мовазнаўства імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук (Мінск, 1987).

Аўтары спадзяюцца, што дапаможнік паспрыяе грунтоўнай падрыхтоўцы да экзамену і тэсціравання, і жадаюць навучэнцам поспеху.

Мецэнат *Гай*	Рымскі дзяржаўны дзеяч, вядомы сваім уплывам на сучаснае яму (VIII ст. да н. э.) літаратурнае жыццё Рыма. Цяпер *мецэнат* — апякун дзеячаў навукі і культуры
Наган *Эміль* і *Леон*	Бельгійскія збройнікі. Вынайдзены імі рэвальвер названы іх імем — *наган*
Напалеон *Банапарт*	Французскі дзяржаўны дзеяч і палкаводзец, імператар Францыі. Да святкавання 100-гадовага юбілею выгнання Напалеона ў Маскве з'явіўся шэраг новых страў, аформленых па-святочнаму, у тым ліку піражное ў форме трохвугольнага капелюша, якое намякала на славутую трохвуголку Напалеона. Піражное атрымала і захавала дагэтуль назву *напалеон*, хоць яго форма змянілася на чатырохвугольную
Ньютан *Ісаак*	Англійскі фізік, матэматык і астраном. Яго імем названа адзінка сілы ў СІ — *ньютан*
Ом *Георг*	Нямецкі фізік. Яго імем названа адзінка электрычнага супраціўлення — *ом*
Опель *Адам*	Заснавальнік аўтамабільнай нямецкай кампаніі, імя якога ўвекавечана ў назве маркі аўтамабіля — *«опель»*
Паскаль *Блез*	Французскі матэматык, фізік і філосаф. Яго імем названа мова праграмавання — *паскаль* і адзінка ціску — *паскаль*
Рэнтген *Вільгельм*	Нямецкі фізік. Адкрыў нябачныя прамяні, здольныя пранікаць праз непразрыстыя прадметы. Яго імем названы гэтыя прамяні — *рэнтгенаўскія*, а прасвечванне прамянямі і апарат для прасвечвання — *рэнтген*
Форд *Генры*	Амерыканскі прамысловец, адзін з заснавальнікаў аўтамабільнай прамысловасці. У канцы XIX ст. стварыў першы аўтамабіль маркі, названай яго імем, — *«форд»*
Фрэнч *Джон*	Англійскі фельдмаршал, імем якога названа куртка ваеннага ўзору з чатырма накладнымі кішэнямі і хлясцікам ззаду — *фрэнч*

ЗМЕСТ

АД АЎТАРАЎ 3
I. ГУКІ І ЛІТАРЫ 4
Заняткі 1. Галосныя гукі і літары 4
Замацаванне 6
Заняткі 2. Зычныя гукі і літары 8
Класіфікацыя зычных гукаў 8
Падзел зычных гукаў паводле мяккасці і цвёрдасці 10
Падзел зычных гукаў паводле ўдзелу шуму і голасу 11
Падзел зычных гукаў паводле месца ўтварэння 11
Падзел зычных гукаў паводле спосабу ўтварэння 12
Замацаванне 13
Заняткі 3. Вымаўленне зычных гукаў 14
Прыпадабненне звонкіх і глухіх 15
Прыпадабненне цвёрдых і мяккіх 15
Прыпадабненне шыпячых і свісцячых 17
Замацаванне 18
II. НАЦІСК 20
Заняткі 4. Націск у назоўніках і прыметніках 21
Назоўнік 21
Прыметнік 23
Замацаванне 24
Заняткі 5. Націск у займенніках і лічэбніках 26
Займеннік 26
Лічэбнік 27
Замацаванне 28
Заняткі 6. Націск у дзеясловах і прыслоўях 29
Дзеяслоў 29
Прыслоўе 29
Замацаванне 31
III. ПРЫНЦЫПЫ БЕЛАРУСКАГА ПРАВАПІСУ 33
Заняткі 7. Правілы, заснаваныя на фанетычным і марфалагічным прынцыпах 33
Замацаванне 36
IV. ПРАВАПІС ГАЛОСНЫХ І ЗЫЧНЫХ 38
Заняткі 8. Правапіс *О, Э, А* 38
Замацаванне 40
Заняткі 9. Правапіс *Е, Ё, Я* 43
Замацаванне 45
Заняткі 10. Правапіс галосных у складаных словах 47
Замацаванне 50
Заняткі 11. Правапіс спалучэнняў галосных у словах іншамоўнага паходжання 53
Замацаванне 55

Заняткі 12. Правапіс *І, Ы, Й* 56
Замацаванне 58
Заняткі 13. Правапіс *У, Ў* 60
Замацаванне 62
Заняткі 14. Правапіс прыстаўных галосных і зычных 65
Замацаванне 67
Заняткі 15. Правапіс мяккага знака і апострафа 69
Правапіс змякчальнага мяккага знака 69
Правапіс раздзяляльнага мяккага знака 72
Правапіс апострафа 72
Замацаванне 73
Заняткі 16. Правапіс *Д – ДЗ, Т – Ц* 76
Замацаванне 77
Заняткі 17. Правапіс некаторых спалучэнняў зычных 79
Спалучэнні зычных на стыку прыстаўкі і кораня 80
Спалучэнні зычных на стыку кораня і суфікса 81
Замацаванне 84
Заняткі 18. Правапіс падоўжаных зычных 88
Замацаванне 89
V. УЖЫВАННЕ ВЯЛІКАЙ ЛІТАРЫ 93
Заняткі 19. Вялікая і малая літары ў асабовых назвах 93
Індывідуальныя назвы людзей і ўтварэнні ад іх 93
Асабовыя назвы паводле пасады, звання, тытула 95
Замацаванне 96
Заняткі 20. Вялікая і малая літара ў неасабовых назвах 98
Геаграфічныя і астранамічныя назвы 98
Назвы органаў улады, арганізацый, прадпрыемстваў, устаноў 100
Назвы дзяржаўных і нацыянальных сімвалаў, помнікаў, узнагарод 100
Назвы свят, гістарычных і знамянальных падзей і дат, перыядаў і эпох 101
Назвы пароды і мянушкі жывёл 102
Замацаванне 103
ПАДКАЗКІ 109
АДКАЗЫ 111
ДАДАТАК 124
Значэнне некаторых фразеалагізмаў, у склад якіх уваходзяць прыналежныя прыметнікі, утвораныя ад уласных назваў 124
Некаторыя ўласныя імёны, на базе якіх утварыліся агульныя назвы 125